

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті робиться спроба визначити теоретичні аспекти поняття «етнонаціональна ідентичність», які є ключовими при розробці стратегії емпіричного дослідження. Окреслено, зокрема, основні точки зору на здатність етнонаціональної ідентичності до змін та трансформацій, розглядаються підходи, визначення та взаємозв'язки між поняттями етнічна та національна ідентичність. Описані основні рівні прояву етнонаціональної ідентичності та ключові механізми її формування.

Ключові слова: етнонаціональна ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, позитивна етнонаціональна ідентичність, формування етнонаціональної ідентичності, етноцентризм.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні дуже активно досліджують і обговорюють питання етнічної, національної, етнонаціональної ідентичності українців. Вивчають ці феномени практично всі гуманітарні науки на різних рівнях – починаючи зі світоглядних теоретизувань і закінчуючи розлогими емпіричними викладками. У більшості випадків жоден з цих підходів не описує достатньо широко феномен етнонаціональної ідентичності. Змалювати повну картину можливо лише якщо дотримуватись логіки наукового дослідження, а саме будувати емпіричне дослідження на основі ґрунтовної теоретичної моделі етнонаціональної ідентичності. Завдання не з простих, адже теорій, підходів, думок і позицій в соціально-психологічній науці є дуже багато і звести їх в єдину теоретичну модель надзвичайно складно. Особливість етнонаціональної ідентичності полягає в тому,

що в силу специфіки групи, по відношенню до якої вона формується, ця ідентичність стає предметом вивчення не лише соціальної психології, а й інших суміжних наук. Це ставить дослідника перед завданням серед масиву робіт, присвячених феномену етнонаціональної ідентичності, виокремлювати власне соціально-психологічну тематику. Разом з тим, етнонаціональна ідентичність є складовою соціальної ідентичності особистості. А отже, провадячи дослідження, слід враховувати закономірності, що зумовлені її загально-соціальною природою.

Мета статті: означити ті аспекти етнонаціональної ідентичності, що є принциповими для побудови теоретичної моделі цього феномену, придатної для емпіричної перевірки.

Вихідною проблемою у визначенні теоретичних основ емпіричного дослідження етнонаціональної ідентичності є питання про її природу, а саме про те, чи ця форма людської ідентичності є вродженою чи набутою.

У сучасній науці є дві основні полярні точки зору стосовно цієї проблеми. Одна з них надає провідного значення змінним, набутим аспектам ідентичності. Полярно інша – розглядає її як всеохоплюючу, вроджену, ірраціональну, глибоко вкорінену залежність людини від території, почуття спорідненості чи релігії (або й інших етнодиференціюючих факторів). Ці парадигмальні принципи знайшли своє відображення у вивченні як групової, так й індивідуальної соціальної ідентичності.

Протягом тривалого часу ідентичність розглядалась як фіксована сутність, притаманна певній особі або спільноті, та вважалась такою, що забезпечує їхню тотожність завжди і за будь-яких обставин. Такий підхід має назву *есенціалістський* (А.Холл). На противагу йому, модерні та постмодерні теорії вважають основною ознакою ідентичності динамізм та змінність. Сучасні концепції полягають в тому, що ідентичність не є сутністю, а радше

належить до сфери цілеспрямованої діяльності і позиціонування. Колективна ідентичність постає як перебіг та результат складного процесу ідентифікації спільноти. Такі теорії отримали назву *конструктивістських* [1].

Видатний соціолог Джозуа Фішман в цьому контексті розглядає людину як «практично орієнтований калькулятор переваг від членства в тій чи іншій групі» [2, с.37]. Ця група теорій є найбільш поширеною в сучасній західній соціологічній та соціальнопсихологічній науці. Найважливішою тезою, на якій базуються сучасні підходи до визначення ідентичності, є відмова від уявлень про ідентичність як про монолітну цілісність. Мінливість ідентичності розглядається як її внутрішня, основна характеристика. Динаміка соціальної ідентичності передбачає процес постійного переосмислення індивідом чи колективом тих ознак, з якими вони себе ототожнюють. Переосмислення при цьому означає не стільки зміну змістового наповнення ідентичності, скільки процес постійного підтвердження або заперечення ознак належності до певних спільнот.

Найяскравіше проблема стійкості-мінливості етнонаціональної ідентичності постає через характеристики соціальних груп, по відношенню до яких вона формується. Прикметник «етнонаціональний» містить в собі посилання до двох великих соціальних груп – етносу і нації. І тут для соціального психолога є ризик втрапити в етнологічний дискурс стосовно їх сутності.

Теорії, що трактують ці два поняття, є надзвичайно багато. Однак, на сьогодні немає загально визнаного поняття етнос, етнічна ідентичність чи етнічність.

«Природа етнічних утворень поки що не має задовільних пояснень. Та незалежно від погляду на неї, очевидно, що вона реалізується у психіці носіїв етнічних ознак – як регуляторі поведінки етносу. Етнос як реальність сприймається саме завдяки своїй психологічній

єдності, відносній однорідності специфічних властивостей» [3, с. 101].

З позиції соціального психолога можна визначити *етнос* як реальну, стійку в своєму існуванні групу людей, що усвідомлюють себе її членами на основі будь-яких ознак, що сприймаються як етнодиференціюючі [4]. Згідно Т. Стефаненко: «Для психолога важливі не відмінності ... між підходами до інтерпретації етносу. Важливо те загальне, що є у всіх підходах – ... визнання того, що етнос є для індивідів психологічною спільнотою, групою, яка за певних обставин може ставати референтною, а етнічна ідентичність являє собою одну з його найважливіших характеристик» [4,с.2].

Певний час в соціальних науках, в тому числі і в психології, був популярний мовознавчий підхід до визначення етносу і нації, в межах якого мова розглядалась як головна і достатня ознака існування етносу і нації. З часом на тлі розвитку цілого комплексу наукових дисциплін, що вивчають людину і суспільство, – зокрема таких спеціальних галузей як етнологія, етнопсихологія та етносоціологія, – «мовознавчі» дефініції національних (етнічних) спільнот стали певним анахронізмом. «Вони не підтверджуються ні надійними науковими даними, ні звичайними життєвими спостереженнями» [5, с. 69]

В цьому контексті варто згадати, що довгий час було прийнято розглядати етнос як біосоціальний організм. У такому випадку він являє собою групу з нульовою соціальною мобільністю. Проте фактично всі сучасні дослідники визначають етнічну ідентичність не «по крові», а як категорію, що приписується індивіду суспільством. Результати досліджень також свідчать, що таке розуміння етнічності найчастіше зустрічає спротив на рівні повсякденної свідомості, а більшість людей сповідують сакральне (за термінологією Е.Дюркгейма) бачення

етнічної ідентичності – національність дана людині від природи і міняти її не можна [6].

Підсумовуючи, можна говорити про те, що етнос – це група з низьким рівнем соціальної мобільності і, формуючи етнічну ідентичність людина, як правило, не створює нової форми ідентичності, а лише підтверджує задану. У випадку, коли в силу обставин людина не здатна цього зробити, вона може взагалі відмовитись від етнічної ідентичності, або за допомогою певних дій засвоїти іншу етнічну ідентичність.

Отже, говорячи про етнічну ідентичність, ми маємо на увазі перш за все відчуття та усвідомлення належності особи до етносу як до реально існуючої стійкої групи, що при певних умовах може ставати референтною, а також гарантувати відчуття соціальної безпеки, орієнтувати в соціальному оточенні за допомогою певних загальноприйнятих цінностей та орієнтирів.

Термін «етнонаціональна ідентичність» окрім етнічної містить в собі ще й національну складову. Визначити її можна лише через поняття нація, яке за час свого існування (вперше з'являється в епоху античності, у давньому Римі) зазнало чимало трактувань. На сьогодні найбільш вживаними є два значення цього поняття – нація етнічна і нація громадянська. *Етнічні нації* – це ті нації, що сформувались на основі одного титульного етносу шляхом виходу цього етносу на інший рівень самосвідомості та розбудови власної державності. В такому контексті нація – це форма об'єднання етносу в умовах “громадянського суспільства”. Нація не заперечує етнос, а переводить його існування на новий щабель, звільняючи індивіда від його “природної” прив'язки до нього [7, с.18]. Перетворення етносу на націю визначається рівнем його самосвідомості.

Іншим типом націй є так звані *громадянські нації*. У цьому випадку нація не має єдиного етнічного кореня, а сформувалась на основі різних (часто не споріднених)

етнічних груп навколо ідеї державності чи іншої національної ідеї. В цьому випадку поняття нації є повністю синонімічне поняттю держави. На основі такої нації пізніше може сформуватись єдиний етнос [8].

Українська нація, поза сумнівом, є нацією етнічною, оскільки сформована на основі українського етносу.

Нація, навіть в більшій мірі ніж етнос, не піддається описанню чи вимірюванню за допомогою стандартизованих, «об'єктивних» критеріїв. Можна говорити про те, що основним критерієм існування нації є національна ідентичність. Такий «ефемерний», з точки зору позитивізму, критерій призвів до того, що ряд дослідників взагалі заперечують існування нації як об'єктивної спільноти [9, с. 35].

Національна ідентичність являє собою продовження, вищий рівень ідентичності етнічної. У випадку етнічної нації етнічна ідентичність трансформується в етнонаціональну, коли особистість, що попередньо засвоїла певні етнічні цінності і норми, робить свій свідомий вибір на користь власної нації. Для формування позитивної національної ідентичності важливе також усвідомлення людиною свого громадянського статусу та свідоме прийняття національної ідеї. Разом з тим, для забезпечення повноцінної позитивної ідентичності необхідне формування її афективної складової – комплексу національних почуттів.

На етапі формування національної ідентичності, як правило, спостерігається більш високий рівень усвідомлення особистістю самої себе в системі соціальних відносин, свого статусу як громадянина країни - з однієї сторони, та як члена певної етнічної спільноти - з іншої. Якщо етнічна ідентичність формується в дитячому і юнацькому віці, то національна - на більш пізньому та більш свідомому етапі розвитку особистості.

Звичайно, обсяг і якість спадкової інформації, яка впливає на формування ідентичності, з'ясовані недостатньо. Отже, не можна говорити з певністю й про те, яку саме роль у формуванні психічного складу нації відіграють зовнішні фактори, такі як, наприклад, засвоєння мови чи інших елементів духовної культури, а яку – природна (спадкова) схильність людей до певних способів реагування на навколишню дійсність, генетично запрограмовані особливості мислення та світосприймання [5, с 72].

Разом з тим національна ідентичність містить значно більшу раціональну компоненту, аніж ідентичність етнічна, а тому більш схильна до змін та трансформацій. Так, наприклад, національна ідентичність значно більш чутлива до суспільних та економічних змін, до зміни національної ідеї, до змін в міжнародному статусі держави та ін. Іншої рисою, яку слід враховувати при вивченні розвитку та зміни етнонаціональної ідентичності є той факт, що національна та етнічна ідентичність можуть не співпадати. А тому національна ідентичність, навіть при позитивній етнічній ідентичності особистості, може бути не сформована.

Носіями етнонаціональної ідентичності, в тому сенсі, в якому вона розуміється в нашій роботі, є ті представники українського етносу, що проживають на території держави Україна і беруть участь у процесах державотворення.

Підсумовуючи, можна говорити про те, що особливості великих соціальних груп, по відношенню до яких формується етнонаціональна ідентичність, дозволяють говорити про, по-перше, особливу специфіку цього явища, а по-друге, про його здатність змінюватись і формуватись під впливом різних умов та обставин.

Соціальним «субстратом» для етнонаціональної ідентичності є етнос і нація. Однак, етнонаціональна

ідентичність є похідним явищем від соціальної ідентичності, а тому має також всі основні характеристики, що притаманні цьому явищу.

За класичним визначенням Г. Теджфела, соціальна ідентичність – «це та частина Я-концепції індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в групі (чи групах) разом з ціннісним і емоційним значенням, що надається цьому членству» [10, с.255]. В найбільш загальному сенсі соціальна ідентичність є результатом процесу порівняння своєї групи з іншою.

На думку Т. Стефаненко, етнічну ідентичність можна трактувати як складову частину соціальної ідентичності особистості, психологічну категорію, яка відноситься до усвідомлення своєї належності до певної етнічної спільноти [11].

Розглядаючи етнонаціональну ідентичність як явище соціальне, варто зазначити, що існують певні категорії, в межах яких можливо описувати фактично всі види соціальних ідентичностей. Найчастіше виділяють такі:

Актуальність ідентичності. Ця категорія по-різному інтерпретується різними дослідниками. Для одних актуальність – значущість певної категорії для індивіда (як емпіричний інструмент дослідження може використовуватись тест Куна-Макпартленда «Хто я?»). Для інших – актуальність виступає як інтергрупова категорія і повинна вивчатись у порівняльному аналізі цієї категорії з різних етнічних груп.

Вираженість. Під вираженістю, як правило, розуміють її відносну важливість порівняно з іншими ідентифікаціями. При цьому варто зазначити на необхідності у розмежуванні категорій актуальність і вираженість. Себто категорія ідентичності може бути добре усвідомлена і важлива для індивіда, а проте в конкретних умовах не відігравати роль центральної.

Валентність. Валентність може бути позитивною чи негативною. Валентність операціоналізується за допомогою суб'єктивного оцінювання етнічної ідентифікації, у найпростішому варіанті – позитивного, негативного чи нейтрального, в більш складному – за допомогою градуйованих шкал або спеціальних опитувальників [12].

Етнонаціональна ідентичність за своє структурою також подібна до ідентичності соціальної.

Загальноприйнятим є два основних компоненти – когнітивний (знання, уявлення про особливості власної групи і усвідомлення себе її членом на основі етнодиференціюючих ознак) та афективний (оцінка якостей власної групи, ставлення до членства в ній, його значимість для індивіда).

Когнітивна складова етнонаціональної ідентичності, на думку Г. Солдатової, реалізується у формі етносоціальних уявлень, що поділяються тією чи іншою мірою членами даної етнічної групи [13]. При цьому, такі уявлення можуть виступати як в ролі етнодиференціюючих факторів, так і мати нейтральне забарвлення. Центральне місце серед таких уявлень займають образи (стереотипи) власної та інших етнічних груп.

Ставлення до власної етнічної спільноти проявляється в етнічних почуттях. До позитивних належать: задоволення членством в етнічній спільноті, бажання до неї належати, гордість за досягнення свого народу. Наявність негативних почуттів до власної етнічної спільноти включає заперечення власної етнічної ідентичності, схильність віддавати перевагу іншим групам як референтним [6].

Розглядаючи питання ставлення особистості до власної групи, обов'язково потрібно розкрити питання позитивної та негативної етнонаціональної ідентичності. За умов нормального розвитку, особистість прагне зберегти

позитивне ставлення до своєї групи і, таким чином, підтримати позитивну ідентичність, яка є нормальною формою існування людини.

За визначенням Г.Солдатової, позитивна етнічна ідентичність характерна для більшості людей і являє собою такий баланс толерантності стосовно ставлення до власної та інших етнічних груп, який дозволяє розглядати її, з однієї сторони, як умову самостійного і стабільного існування етнічної групи, а з іншої – як умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі. В її структурі адекватно співвідносяться позитивний образ своєї групи з позитивними ціннісним ставленням до інших етнічних груп [13].

«Процес етнічної самоідентифікації, як і взагалі будь-які процеси становлення та розвитку ідентичності, є доволі складним, вимагає значних внутрішніх зусиль і, на жаль, не завжди завершується успішно» [14, с.89].

Тобто можлива слабка, чітко не виражена етнічна ідентичність або її повна відсутність, принаймні на усвідомленому рівні. Вона може проявлятися в запереченні «значимості етнічного фактора і етнічної належності як в своєму житті, так і в суспільстві загалом» [6, с.325].

Для підтримки і формування позитивної етнічної ідентичності використовується специфічний механізм міжгрупового сприйняття – внутрішньогруповий фаворитизм, який полягає в тенденції надавати перевагу власній групі і її членам при порівнянні з іншими співставними з нею групами. Ін-груповий фаворитизм – це загальний механізм, який використовується будь-якими групами для підтримки їх позитивної соціальної ідентичності. В контексті етнічної психології явище ін-групового фаворитизму прийнято називати етноцентризмом.

Сучасні дослідники, зокрема І. Кон, розглядають етноцентризм як характерну людям властивість

«сприймати і оцінювати життєві явища через призму традицій і цінностей власної етнічної групи, що виступає в якості певного еталону і оптимуму» [6, с.291].

Нормальною і найбільш поширеною формою прояву етноцентризму як способу оцінки дійсності через систему етнічних цінностей є позитивна етнічна ідентичність (характерні ознаки якої описані вище). При низькому рівні етноцентризму має місце гіпоідентичність, крайньою формою якої є національний нігілізм. При високому рівні етноцентризму розвивається гіперідентичність, яка може трансформуватись в національний фанатизм.

Етнонаціональна ідентичність, як і будь-який вид соціальної ідентичності, формується за допомогою загального процесу ідентифікації особи, який починається у ранньому дитинстві та триває протягом усього її життя. При вивченні етнонаціональної ідентичності в обов'язково слід враховувати як загальні соціальнопсихологічні, так і специфічні особливості перебігу процесу ідентифікації.

На сьогодні під ідентифікацією найчастіше розуміють процес об'єднання суб'єкта себе як такого з іншим індивідом або групою на підставі встановлення емоційного зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ і прийняття норм, цінностей, зразків як власних. Ідентифікацією в вузькому сенсі є когнітивне і емоційне уподібнення. У цьому випадку об'єкт вірить, що він та модель мають спільні риси. Суб'єкт не лише вбачає свою схожість з моделлю, він сприймає, визнає і переживає цю подібність [15].

Як було встановлено рядом досліджень, етнічна самоідентифікація має двосторонню природу [8]. З однієї сторони – це маркер, що вказує на належність особи до певної етнічної групи, а з іншої – процес ототожнення себе з цією групою. Етнічна ідентичність включає в себе весь набір уявлень людини про свій етнос, а також почуття і наміри, що пов'язані з цими уявленнями. Етнічна

самоідентифікація входить в етнічну ідентичність і є її ядром.

Використання диференціюючих маркерів (ознак) є особливим наслідком, але одночасно й способом здійснення будь-якої ідентифікації, в тому числі етнонаціональної. Використання спільних для групи маркерів – це спосіб повідомити оточуючих про свою групову належність.[3, с. 102]

Будь-яка ієрархія етномаркерів – це не просто фіксація положення кожного з них у свідомості конкретної особистості на певний момент часу. Побудова ієрархії етно- чи націомаркерів – це, перш за все, розкриття взаємовпливів цих ознак. Звичайно, у різні історичні періоди різні цінності (державність, історична пам'ять, мова, культура, територія тощо) найбільш адекватно віддзеркалюються суспільством і можуть висуватися на роль домінуючих у етнічній свідомості. Для кожної етнічної спільноти на певний момент часу існує своя система ціннісних елементів, котра забезпечує стійкість самоідентифікації етносів і націй [16, 17].

Підсумовуючи вищесказане, можна апелювати до думки М. Шульги, про те, що: «коли говорять про зміну особистості протягом життя, в процесі соціальних переміщень, під впливом середовища і виховання, то мають на увазі і те ядро, той комплекс рис і якостей особистості, які власне і дозволяють говорити про неї як про особистість, як про єдність, яка перебуває в часі. Інакше кажучи, зміни особистості не можна зрозуміти без її стійкості. Саме ця характеристика виступає тою віссю, яка організує різні види активності в людське життя. Процес зміни ідентичності особистості вбудований в діалектику її стійкості і мінливості» [15, с.67].

Висновки:

1. Вихідною проблемою в побудові теоретичної моделі дослідження етнонаціональної ідентичності є питання

про її природу, а саме про те, чи є ця форма людської ідентичності вродженою (наперед заданою) чи набутою. Незважаючи на численні теорії, що намагаються дати відповідь на це питання, однозначного трактування воно не має.

2. Досліджуючи етнонаціональну ідентичність, слід виходити з того, що це соціальний феномен, який виник через потребу людини належати до дуже специфічних великих соціальних груп – етносу та нації. Зважаючи на спосіб трактування природи цих груп соціальною психологією, етнонаціональна ідентичність розглядається як така, що пов'язана не лише з заданими параметрами, але і зі свідомим вибором особистості. Значення усвідомленої складової дещо менше на рівні етносу і вище на рівні нації.
3. Етнонаціональна ідентичність є похідним явищем від соціальної ідентичності, а тому має всі основні характеристики, що їй притаманні: структуру, параметри, закономірності формування та розвитку. Ці характеристики обов'язково слід враховувати, розробляючи програму емпіричного дослідження.
4. Етнонаціональна ідентичність, як і будь-який інший вид соціальної ідентичності, формується за допомогою загального процесу ідентифікації особи. Етнічна ідентичність включає в себе весь набір уявлень людини про свій етнос, а також почуття і наміри, що пов'язані з цими уявленнями. Під час розгортання ідентифікаційних процесів особистість використовує специфічні етномаркери або етнодиференціюючі ознаки, за якими відрізняє своїх від чужих. Жоден із етномаркерів чи жодну їх систему не можна вважати ознакою, що неодмінно переконливо вирізняє одну націю серед інших.
5. Позитивна етнонаціональна ідентичність є однією з базових потреб особистості, а тому в більшості

випадків йдеться про формування саме такої форми ідентичності. Разом з тим, можливі також інші конструктивні чи деструктивні форми її існування.

6. Підсумовуючи, можна стверджувати, що, етнонаціональна ідентичність, як і будь-яка інша форма соціальної ідентичності, формується на основі певного соціального субстрату. Попередня «заданість» умов формування створює ілюзію заданості, очевидності і незмінності власне ідентичності. Однак, етнонаціональна ідентичність як соціальний феномен здатна до змін, трансформацій і перетворень протягом всього життя людини. Ця здатність може регулюватись як усвідомленими, так і неусвідомленими механізмами.
7. Як вихідні для емпіричного дослідження етнонаціональної ідентичності можуть бути вибрані такі її особливості:
  - специфіка соціальної групи, по відношенню до якої вона формується;
  - характеристики, структура, параметри етнонаціональної ідентичності як форми ідентичності соціальної;
  - особливості розгортання ідентифікаційних процесів, перелік та значимість етномаркерів для кожної етнонаціональної групи;
  - гнучність етнонаціональної ідентичності, її здатність до змін і трансформацій протягом усього життя людини під дією як усвідомлених, так і не усвідомлених механізмів.

Література

1. Яворська Г. Мусульмани та іслам в українських дискурсивних практиках (до проблеми колективних ідентичностей) [http://www.cidct.org.ua/uk/studii/5-6\(2004\)/5.html](http://www.cidct.org.ua/uk/studii/5-6(2004)/5.html)

2. Handbook of Language & Ethnic Identity, ed. by Joshua A. Fishman. NY – Oxford. Oxford University Press 1999
3. Слюсаревський М.М. Особливості етногенезу українського народу і проблема національної політики в Україні // Ілюзії і колізії. Нариси, статті, інтерв'ю на теми політичної та етнічної психології. К. 1998. – С. 100–106
4. Стефаненко Т.Г. Социально-психологические аспекты изучения этнической идентичности. // <http://flogiston.ru/articles/social/ethnic>
5. Слюсаревський М.М. Доля нації: мовні реалії і стратегія виживання // Ілюзії і колізії. Нариси, статті, інтерв'ю на теми політичної та етнічної психології. К. 1998. – С. 68–82
6. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М.: Институт психологии РАН, "Академический проект", 1999
7. Сміт Е. Національна ідентичність – К., Основи, 1994
8. Винер Б.Е. К построению качественной модели этнической идентичности. // Журнал социологии и социальной антропологии. 1998. Т. 1. № 3. – С. 119–145.
9. Галушко К. Народи, етноси, нації...– К., Темпора, 2007
10. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. СПб., 2000.
11. Белинская Е.П., Стефаненко Т.Г. Этническая идентичность: понятие, формирование, модели измерений//Этническая социализация подростка. М.-Воронеж, 2000. – С.75–107.
12. Павленко В.М., Таглін С.О. Этнопсихология: Навч. посібник. – К.: Сфера, 1999
13. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. – М., 1998.
14. Слюсаревський М.М. Чи можна вибрати Батьківщину ? // Ілюзії і колізії. Нариси, статті,

інтерв'ю на теми політичної та етнічної психології. К. 1998. – С. 82–88

15. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности / НАН Украины; Институт социологии {Киев}. – К., 1996.
16. Татдаев Х.В. Этнос. Нация. Раса. Национально-культурные особенности детерминации процесса познания./ Под. ред. С.И. Замогильного – Саратов, 2001

Аннотация. В статье предпринята попытка определить теоретические аспекты понятия «этнонациональная идентичность», которые являются ключевыми при разработке стратегии эмпирического исследования. В частности обозначены основные точки зрения на способность этнонациональной идентичности к изменениям и трансформациям, рассматриваются подходы, определения и взаимосвязи между понятиями этническая и национальная идентичность. Описаны основные уровни проявления этнонациональной идентичности и ключевые механизмы ее формирования.

Ключевые слова: этнонациональная идентичность, этническая идентичность, национальная идентичность, позитивная этнонациональная идентичность, формирование этнонациональной идентичности, этноцентризм.

Annotation. The article presents an attempt to summarize those theoretical aspects of ethnonational identity which supposed to be key points during development of empirical research strategy. Main attention devoted to such issues as: ethnonational identity's ability to changes and transformation. Also in the article reveals main approaches and definitions of ethnic and national identity, interconnections between them. In the article are named different forms of ethnonational identity and different models of its forming and changing.

Key words: ethnonational identity, ethnic identity, national identity, positive ethnonational identity, forming of ethnonational identity, ethnocentrism.